

Розділ 3. Педагогічна практика

УДК 37.012:37.08

Часнікова О. В.,

доцент кафедри природничо-математичних дисциплін та технологій
Комунального вищого навчального закладу Київської обласної ради
«Академія неперервної освіти», кандидат педагогічних наук

АНДРАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ НА КУРСАХ ПІДВИЩЕННЯ ФАХОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ ПРЕДМЕТІВ

У статті теоретично обґрунтовано реалізацію андрагогічного підходу в організації навчання вчителів природничих предметів. Представлено практику організації курсів у Комунальному вищому навчальному закладі Київської обласної ради "Академія неперервної освіти".

Розглянуто сучасні форми проведення курсів підвищення фахової кваліфікації, розкрито переваги очно-заочної та дистанційної форм навчання.

Охарактеризовано освітні технології навчання, які доцільно впроваджувати в освіті дорослих, зокрема на курсах підвищення фахової кваліфікації. Описано особливості застосування на курсах підвищення фахової кваліфікації найбільш відомого виду продуктивного навчання – інтерактивного.

Ключові слова: андрагогічний підхід, організація навчання дорослих, курси підвищення фахової кваліфікації, активні методи навчання.

Постановка проблеми. У ситуації швидкої зміни змісту і пріоритетів у шкільній природничій освіті проблема професійної перепідготовки вчителів природничих предметів покладається головним чином на заклади післядипломної педагогічної освіти, завданнями яких є забезпечення безперервності процесів формування й розвитку особистісно-професійної компетентності вчителів. За цих умов важливим є перегляд не тільки змісту, а й підходів до організації навчання вчителів природничих предметів.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Останнім часом зібрано й проаналізовано певний досвід практичної організації навчання дорослих, сформувався запас емпіричних даних, спостережень щодо психолого-педагогічних особливостей дорослих і, з урахуванням зазначеного, організації процесу їх навчання. Питання організації процесу освіти дорослих людей досліджували такі вчені, як В. Бабійчук, С. Болтівець, Н. Ничкало, Л. Сігасва та інші [1; 2; 6; 8]. В. Буренко, Н. Клокар, Н. Протасовою, Т. Сорочан, В. Шарко було проаналізовано досвід організації підвищення кваліфікації педагогів [3; 4; 7; 10].

Аналіз робіт дозволяє зробити висновок про те, що навчальний процес на курсах підвищення кваліфікації буде ефективним за умови реалізації андрагогічних засад, зокрема орієнтації на конкретні потреби того, хто навчається, для вирішення важливих професійних проблем: створення умов для забезпечення неперервної освіти учителів, забезпечення

варіативних підходів до змісту, технологій навчання, а також реалізації випереджувального характеру навчання.

Неперервна освіта є засобом професійного розвитку вчителя, оскільки забезпечує вдосконалення раніше здобутих знань, умінь і навичок, збагачення творчого потенціалу педагога. Л. Сігаєва [8] трактує неперервну освіту як процес, спрямований на всебічний розвиток особистості, на систематичне поповнення знань, пов'язаних із розвитком науково-технічного процесу, що відбувається в суспільстві, процес, у ході якого вдосконалюється професійна компетентність та збагачується духовна потреба людини.

Мета представленої публікації – представити практику організації курсів підвищення фахової кваліфікації вчителів природничих предметів у Комунальному вищому навчальному закладі Київської обласної ради "Академія неперервної освіти" на основі андрагогічного підходу.

Виклад основного матеріалу. В умовах неперервної освіти доросла людина здатна самостійно обирати, які саме знання й уміння їй потрібні, якої якості, у якій формі та в який термін вона хотіла б їх отримати. Тому одним із вагомих завдань системи післядипломної педагогічної освіти є надання педагогічним працівникам пропозицій, можливості вибору різних моделей професійного розвитку.

У процесі професійного розвитку вчителя важливим є курсовий етап. Курси підвищення фахової кваліфікації вчителів – організована, визначена нормативними документами складова розвитку фахової компетентності вчителів, зміст якої спрямований на вдосконалення освітнього рівня та професійної підготовки внаслідок поглиблення, розширення й оновлення загальнонаукових і спеціальних знань і вмінь.

У Комунальному вищому навчальному закладі Київської обласної ради «Академія неперервної освіти» пропонують різні моделі професійного розвитку педагогічних працівників та управлінців, що забезпечує варіативність підходів до змісту, технологій, організації навчання на курсах підвищення фахової кваліфікації.

Охарактеризуємо процес організації підвищення кваліфікації вчителів природничих предметів у КВНЗ КОР «Академія неперервної освіти» на андрагогічних засадах. Серед форм курсової перепідготовки вчителів природничих предметів є традиційні та нові. Для вчителів організовуються такі форми підвищення кваліфікації: курси підвищення фахової кваліфікації з урахуванням кваліфікаційної категорії, зокрема й за очно-заочною формою навчання, КПФК із проблеми, курси підвищення фахової кваліфікації (продлонговані) для слухачів обласних шкіл передового педагогічного досвіду, курси підвищення фахової кваліфікації (продлонговані) для слухачів обласних опорних закладів, курси підвищення фахової кваліфікації за дистанційною формою навчання, курси підвищення фахової кваліфікації педагогічних працівників, які мають звання "учитель-методист", "вихователь-методист", «керівник гуртка-методист», «практичний психолог-методист», виїзні продлонговані курси підвищення фахової кваліфікації тощо.

У табл. 1 представлено форми курсів підвищення фахової кваліфікації, запропоновані вчителям природничих предметів у зазначеному закладі у 2017/2018 навчальному році.

Нині затребуваними є насамперед очно-заочна та дистанційна форми навчання. Переваги таких курсів у тому, що майже вдвічі скорочується термін аудиторного навчання; відповідно збільшуються терміни для виконання керованої самостійної пізнавально-дослідницької і практичної діяльності (дистанційний етап). Водночас слухачі таких курсів підвищення кваліфікації мають спрощений доступ до навчальних матеріалів, практичних завдань, джерел інформації (розміщених у програмно-інструментальному комплексі дистанційного навчання "Прометей"), Інтернет-ресурсів, електронних конспектів тощо. В. Бабійчук зазначає, що «дистанційне навчання – це керований процес, який надає педагогу більшу свободу та гнучкість, ніж заняття в реальній аудиторії, забезпечує «анонімність» та можливість більшої витрати часу на обмірковування та формулювання власних ідей. А також допомагає приймати рішення не лише на основі власного життєвого досвіду, але й

використовуючи факти та нові наукові знання, отримані під час вивчення курсу. Більше того, займаючись дистанційно, педагог значно менше зазнає впливу поведінкових стереотипів» [1].

Таблиця 1

**Забезпечення варіативності форм навчання вчителів природничих предметів
на курсах підвищення фахової кваліфікації
(2017-2018 навчальний рік)**

Форма проведення курсів підвищення фахової кваліфікації	Контингент / назва курсів
Курси підвищення фахової кваліфікації за очно-заочною формою навчання	Учителі фізики та астрономії, географії, біології, хімії
Курси підвищення фахової кваліфікації за дистанційною формою навчання (<i>предметні</i>)	Учителі географії, кивщинознавства, природознавства, біології, основ здоров'я, хімії, фізики та астрономії
Короткотермінові курси підвищення фахової кваліфікації із проблеми	<i>Тема:</i> «Формування здоров'язбережувальної компетентності у процесі навчання основ здоров'я у 5-9 класах»
Курси підвищення фахової кваліфікації із проблеми	<i>Теми:</i> «Використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні біології, екології, природознавства»; «Формування екологічної культури учнів на уроках предметів природничого циклу та в позаурочний час»; «Реалізація інтегрованого підходу у вивченні природничих предметів»
Прологовані курси підвищення фахової кваліфікації для слухачів обласного опорного закладу	<i>Теми:</i> «Створення навчального контенту для роботи з інтерактивною дошкою в умовах загальноосвітнього навчального закладу»; «Формування здоров'язбережувальної компетентності у процесі навчання основ здоров'я у 5-9 класах»; «Інклюзивна освіта: технологія індивідуалізованого навчання»
Прологовані курси підвищення фахової кваліфікації слухачів обласної школи передового педагогічного досвіду	<i>Тема:</i> «Нова українська школа: упровадження технологій розвитку критичного мислення у процесі вивчення біології»
Курси підвищення фахової кваліфікації для педагогічних працівників, які мають звання «учитель-методист»	Учителі хімії, біології, основ здоров'я, географії, природознавства, фізики та астрономії

Приєднуємося до думки Н. Клокар [4], яка розглядає систему післядипломної педагогічної освіти як своєрідний випереджувальний механізм, що стабілізує та адаптує систему освіти до нових вимог соціально-економічного розвитку держави. Випереджувальна спрямованість підвищення кваліфікації вчителів природничих предметів у системі післядипломної педагогічної освіти виявляється в оновленні тематики занять у планах курсів підвищення кваліфікації, до яких вносяться теми, що розкривають, зокрема, інноваційну спрямованість навчання природничих предметів, питання екологізації навчально-виховного процесу, актуальні проблеми реалізації діяльнісного та компетентнісного підходів у природничій освіті, застосування засобів ІКТ та можливостей мережі Інтернет у проведенні експериментальних і лабораторних робіт тощо. Досвід показує, що, урахувавши освітні потреби вчителів, потрібно пов'язувати теорію і практику з набутим педагогічним досвідом, визнавати цінність цього досвіду. Це можливо оптимально забезпечити на основі пролонгованих курсів підвищення фахової кваліфікації для слухачів обласного опорного закладу або слухачів обласної школи передового педагогічного досвіду. У такий спосіб реалізуються один із головних підходів до навчання дорослих – пріоритетність самостійного навчання, коли самостійна робота стає основним видом навчальної діяльності.

Специфіка освітнього процесу в системі підвищення кваліфікації потребує дослідження і розроблення освітніх технологій, що охоплюють всі компоненти навчання: цілі навчання, зміст навчального матеріалу, професійно значущі якості викладача, взаємини тих, хто навчається, тобто психологічну атмосферу, що панує у процесі всього навчання та сприятиме особистісному і професійному розвитку вчителів. Т. Сорочан висловлює думку щодо того, що «доросла людина є суб'єктом професійної діяльності, тому спрямувати зусилля тих, хто навчає дорослих, слід на розвиток ключових професійних компетенцій, а не на подальше вдосконалення вузькопрофесійних знань» [9, с. 146]. Виходячи з цих позицій, учена робить висновки щодо технології роботи з дорослими в системі освіти. Першою вимогою до такого навчання варто вважати можливість опанування методів самостійного пошуку знань у різних сферах науки й культури, теорії і практики. Другою умовою має бути наближення навчання до практики, де дорослий самостійно приймає рішення та отримує конкретний результат. Важливого значення набуває вимога можливості професійного спілкування дорослих у процесі навчання. Упровадження технології навчання, у якій ураховано ці вимоги, буде сприяти не тільки підвищенню цінності результату навчання, а й самого освітнього процесу.

Розглянемо освітні технології і методи навчання, які доцільно застосовувати в освіті дорослих та які оптимально впроваджуються в навчанні вчителів природничих предметів на КПФК. Ознайомлення вчителів із досягненнями в науковій сфері – одна з важливих функцій підвищення кваліфікації, тому у процесі навчання на КПФК досить часто застосовуються лекційно-семінарські технології. Спостереження показали, що єдина відмінність від таких прототипів у закладах вищої освіти полягає у вимогах щодо міжпредметності та комплексності змісту. Можна стверджувати, що репродуктивний характер таких технологій знижує їх ефективність.

Із метою підвищення ефективності навчального процесу на КПФК доцільно застосовувати один із найбільш відомих видів продуктивного навчання – інтерактивне. Інтерактивна модель навчання сприяє активізації передового досвіду, обміну знаннями та досвідом, становленню нового професійного мислення. Охарактеризуємо більш детально інтерактивні методи навчання, які застосовуються на КПФК для вчителів природничих предметів.

Мозкова атака. Основна особливість методу полягає в колективному пошуку оригінальних ідей. «Мозкова атака» (брейнштурм) – процедура групового креативного мислення, точніше, це спосіб одержання від групи осіб велику кількість ідей за короткий проміжок часу. Вважається за норму, якщо протягом 1,5 год (дві академічні години) група продукує до сотні ідей. В основу методу покладено принцип співробітництва (співтворчості)

учасників. Спираючись на демократичні закономірності спілкування, заохочуючи фантазію та несподівані асоціації, учасники стимулюють зародження оригінальних ідей один в одного й у такий спосіб є їх співавторами.

Синектичний метод є різновидом «мозкового штурму», але на відміну від нього допускає критику, що дозволяє розвивати й видозмінювати висловлені ідеї. У процесі застосування методу синектики використовуються чотири види аналогій: за прямої аналогії певний об'єкт порівнюється з більш-менш схожим аналогічним об'єктом у природі; символічна аналогія потребує в парадоксальній формі сформулювати фразу, у якій кількома словами відображається сутність явища.

Ігрові методи дедалі ширше застосовуються в навчанні дорослих. Їх ефективність базується на інтенсивності передання інформації, можливості розвитку самостійності, оволодінні навичками застосування професійних знань і вмінь.

Дискусія, обговорення. Сутність цього методу полягає в тому, що викладач пропонує дві протилежні точки зору на одну й ту ж проблему, а слухачі мають обґрунтувати одну з них за власним вибором або запропонувати власну. У процесі дискусії слухачі вільно обмінюються думками, висловлюють і захищають свою точку зору. Тож роль викладача полягає в тому, щоб підтримати дискусію, розкриваючи, уточнюючи ті чи інші аргументи, ставлячи додаткові запитання. Слухачі повинні не лише обґрунтувати свою позицію, а й аргументовано спростувати протилежну. Вихідним матеріалом для дискусії можуть бути професійні ситуації, матеріали преси, телепередачі тощо.

Проблемні ситуації розробляють таким чином, щоб слухачі опинилися в умовах необхідності практичного використання здобутих знань і набутих умінь, мали змогу з'ясувати суперечності між теоретично можливим способом вирішення завдання і його практичною нездійсненністю чи недоцільністю, змушені були обирати правильне рішення з кількох запропонованих, усвідомили, що наявних у них знань і вмінь недостатньо для виконання поставленого завдання.

Проблемний спосіб навчання передбачає такі етапи подання інформації: підготовка проблеми і розкриття основних протиріч, що виникають у процесі її вирішення; формування гіпотез, їх обговорення, наведення теоретичних міркувань і експериментально одержаних даних для їх підтвердження чи спростування; знаходження правильної гіпотези, обґрунтування її за допомогою теоретичних аргументів або експериментальних даних.

Проектна діяльність – це навчання, максимально наближене до умов професійної діяльності. У ході роботи учасники об'єднуються в невеликі групи для вирішення поставленої проблеми. Порівняно з іншими цей метод має низку очевидних переваг, оскільки фахівці сприймають навчання як реальний процес – можуть мобілізувати свої ресурси, запропонувати оригінальне вирішення проблеми, обмінятися досвідом, навчатись одне в одного.

Роль викладача за інтерактивного навчання – створення сприятливого психологічного клімату, керування діалоговою взаємодією всіх учасників освітнього процесу, здійснення зворотного зв'язку з аудиторією, аналіз причин успіхів і невдач у спільній діяльності, що в підсумку значно підвищує ефективність занять.

Висновки. Отже, для вдосконалення організації підвищення кваліфікації вчителів необхідно забезпечити змістовність і збалансованість форм навчання; максимально враховувати професійні запити педагогів щодо змісту і тривалості КПФК, оскільки зміст курсів підвищення кваліфікації має задовольняти актуальні потреби у практичній діяльності вчителя, а також враховувати перспективи розвитку галузі. Основою позитивного ставлення слухачів до навчання на курсах підвищення кваліфікації та формування позитивної мотивації до самоосвіти має стати атмосфера творчої взаємодії викладачів і слухачів, повага до точки зору педагогічних працівників, створення умов для вільного обміну думками, результатами набутого досвіду. Нові форми підвищення кваліфікації – дистанційне та очно-заочне

навчання – мають значні переваги і стають каталізатором процесу вдосконалення навчального процесу.

Аналізуючи особливості впровадження освітніх технологій на КПФК вчителів природничих предметів, акцентуємо увагу на обмеженні технологій репродуктивного характеру та на необхідності переходу до продуктивного навчання, насамперед інтерактивного. Упровадження інтерактивних технологій навчання в освітню практику післядипломної освіти педагогічних працівників дозволяє підвищити якість освітнього процесу, зробити навчання та спілкування комфортним, підвищити рівень професійної та загальної культури вчителів.

Список використаних джерел

1. Бабійчук В. Г. Дистанційне навчання – сучасна форма підвищення кваліфікації педагогічних працівників галузі "Природознавство" у системі післядипломної педагогічної освіти [Електронний ресурс] / В. Г. Бабійчук // Електронний збірник наукових праць Запорізького ОШПО. – 2013. – Випуск 4 (14). – Режим доступу : <http://virtkaredra.Licoz.ua/eluurnal/paiies/vyp14/Babijchiik.pdf>.
2. Болтівець С. Пріоритетні напрями освіти дорослих в матеріалах ЮНЕСКО / С. Болтівець, Л. Сігаєва // Неперервна професійна освіта : теорія і практика. – 2003. – Випуск 3–4. – С. 160–164.
3. Буренко В. М. Андрагогічний підхід до професійної перепідготовки вчителя гуманітарного профілю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. М. Буренко. – К., 2005. – 22 с.
4. Клокар Н. І. Управління обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти: теорія і практика : науково-методичний посібник / Н.І. Клокар. – К. : Міленіум, 2004. – 218 с.
5. Кузьмінський А. І. Теоретико-методологічні засади післядипломної педагогічної освіти в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / А. І. Кузьмінський. – К., 2003. – 42 с.
6. Ничкало Н. Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія / Н.Ничкало // Неперервна професійна освіта : теорія і практика. – 2001. – Вип. 1. – С. 9–12.
7. Протасова Н.Г. Теоретико-методичні основи функціонування післядипломної освіти педагогів в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.01 "Теорія та історія педагогіки" / Н. Г. Протасова. – К., 1999. – 33 с.
8. Сігаєва Л. Є. Підвищення кваліфікації фахівців як складова неперервної професійної освіти / Л. Є.Сігаєва // Неперервна професійна освіта / за ред. І. А. Зязюна. – К. : Віпол, 2000. – С. 319–363.
9. Сорочан Т. М. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія та практика : монографія / Т.М.Сорочан. – Луганськ : Знання, 2005. – 384 с.
10. Шарко В.Д. Андрагогічний підхід до організації навчання вчителів в системі післядипломної освіти / В. Д. Шарко. – Херсон, 2003. – 96 с.

Часникова Е. В. Андрагогические основы организации процесса обучения на курсах повышения профессиональной квалификации учителей естественных предметов

В статье теоретически обосновано реализацию андрагогического подхода в организации обучения учителей естественных предметов. Представлена практика организации курсов повышения профессиональной квалификации в Коммунальном высшем образовательном учреждении «Академия непрерывного образования». Рассмотрены современные формы курсов повышения профессиональной квалификации учителей естественных предметов, обоснованы преимущества очно-заочной и дистанционной форм обучения.

Описаны способы организации учебного процесса на курсах повышения квалификации учителей естественных дисциплин, построенного на основе андрагогического подхода с ориентацией на конкретные потребности обучающихся. Дана общая характеристика образовательных технологий и методов обучения, которые используются на профессиональных курсах повышения квалификации. Обращено внимание на необходимость ограничения использования технологий репродуктивного характера и перехода к продуктивному обучению. Обоснованы преимущества внедрения интерактивной модели обучения, что позволяет повысить качество образовательного процесса, сделать обучение и общение комфортным, повысить уровень профессиональной и общей культуры учителей.

Раскрыты необходимость учёта в тематике занятий в планах курсов повышения квалификации инновационной направленности обучения естественных предметов, взаимосвязь теории и практики с педагогическим опытом обучающихся, а также условия обеспечения непрерывного образования учителей, такие, как вариативные подходы к содержанию образования взрослых, технологий обучения, опережающий характер обучения и др.

Ключевые слова: андрагогический подход, организация обучения взрослых, курсы повышения профессиональной квалификации, активные методы обучения.

Chasnikova, O.V. Andragogical Principles of Organizing In-Service Training for Teachers of Natural Subjects

The article substantiates theoretically realization of andragogical approach in organizing in-service training for teachers of natural subjects. It also reviews the practice of organizing in-service courses in the higher educational institution 'Academy of In-Service Education'. Modern forms of conducting in-service courses for teachers of natural subjects are considered. The advantages of full-time and distance learning courses are grounded.

The author describes different ways of organizing the educational process on in-service courses for teachers of natural subjects on the basis of andragogical approach to meet the specific needs of the students. Conditions for ensuring in-service training of teachers, such as providing optional approaches to the content of adult education, teaching technologies are also considered.

The research is conducted on the characteristics of educational technologies and methods of training which are used within in-service courses. Attention is drawn to the need to limit the use of reproductive technologies and proceed to productive learning. The advantages of using the interactive model of training are substantiated in order to improve the educational process, make learning and communication comfortable and raise the level of professional and general culture of teachers.

Key words: andragogical principle, organization of adult education, in-service courses, active learning methods.